

Можливість інтерпретувати різні концепти в різних відносинах свідчить про те, що і число концептів, і обсяг змісту багатьох концептів безупинно піддаються змінам.

Проаналізувавши існуючі підходи до вивчення концептів, не можна не відзначити, що вчені по-різному трактують концепт, акцентуючи увагу на тих чи інших його ознаках та характеристиках. Безсумнівним видається той факт, що концепт є складним та багатовимірним явищем сучасної мовознавчої науки, розуміння якого можливе лише за умови всебічного та системного підходу.

Бібліографічні посилання

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : антология ; под ред. проф. В. П. Нерознака. – М. : Academia, 1997. – 279 с.
2. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / А. Вежбицкая ; пер. с англ. А. Д. Шмелева. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
3. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: мифилиреальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 560 с.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
6. Попова З. Д. К методологии лингвокогнитивного анализа / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Филология и культура. – Тамбов, 2001. – Ч. 1. – 48 с.
7. Полложин М. М. Функциональное словосложение и префиксальные ономаσιологические категории в английском языке / М. М. Полложин, Л. Ф. Омельченко. – Ужгород : Закарпаття, 1997. – 100 с.
8. Семенкина Н. А. Концепты и их связи в тексте / Н. А. Семенкина // Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования : сб. науч. тр. – Рязань, 2002. – 180 с.
9. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца XX века. – М. : Наука, 1996. – 73 с.

Надійшла до редколегії 10.11.2012 р.

УДК 81'1

О. П. Воробйова

Київський національний лінгвістичний університет

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ: У ПОШУКАХ МЕТАМЕТОДУ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Розглянуто можливість поєднання когнітивно-поетологічного та семиотико-нарративного аналізів у єдиний метаметод інтерпретації художнього тексту. Запропоновано інтерпретацію оповідання Дж. Джойса «Евелін» у термінах зазначених елементарних підходів, що посприяло розкриттю нових прихованих смислів твору.

Ключові слова: інтерпретація, метаметод, когнітивно-поетологічний аналіз, семиотико-нарративний аналіз, приховані смисли, Дж. Джойс, «Евелін».

Рассмотрена возможность объединения когнитивно-поэтологического и семиотико-нарративного анализа в единый метаметод интерпретации художественного текста. Предложена интерпретация рассказа Дж. Джойса «Эвелин» в терминах указанных подходов, что способствовало раскрытию новых скрытых смыслов произведения.

Ключевые слова: интерпретация, метаметод, когнитивно-поэтологический анализ, семиотико-нарративный анализ, скрытые смыслы, Дж. Джойс, «Эвелин».

This paper focuses on the tentative integration of cognitive poetic and narrative semi-otic analyses into a metamethod of literary text interpretation. A sample interpretation of J. Joyce's «Eveline» in terms of the above complementary approaches has been suggested, which fosters the eliciting of new hidden senses of the short story.

Key words: interpretation, metamethod, cognitive poetic analysis, narrative semiotic analysis, hidden senses, J. Joyce, «Eveline».

Поширення міждисциплінарних студій художнього тексту, яке передбачає поєднання різноманітних методик його аналізу та інтерпретації для реконструкції прихованих текстових смислів, ставить питання про пошук найбільш оптимального алгоритму такого поєднання з огляду на належність тексту до певної літературної течії, на його жанрові та індивідуально-авторські особливості. Фактично, йдеться про пошук своєрідного гнучкого метаметоду інтерпретації тексту. Про такий метаметод свого часу писав Роберт Шоулз [8, р. 87–104], зупиняючись на синтезі семіотичних підходів до аналізу художньої прози. Розбудова когнітивних студій художньої семантики та їх тяжіння до розкриття семіотичного потенціалу художнього тексту виводять на перший план можливість поєднання процедур когнітивно-поетологічного та семіотико-нарративного аналізів як синтезу новітнього та традиційного у стилістиці і лінгвопоетиці, що, власне, визначає **актуальність** цієї розвідки.

Її **метою** є визначення найбільш адекватного способу поєднання зазначених різновидів аналізу як складників метаметоду інтерпретації художнього тексту. **Завдання** статті пов'язані зі встановленням подібностей і розбіжностей між техніками когнітивно-поетологічного і семіотико-нарративного аналізів художнього твору, а також із сукупним застосуванням цих технік до інтерпретації оповідання Джеймса Джойса «Eveline» (Евелін), що входить до його відомої збірки «Дублінці».

Поєднання когнітивно-поетологічного і семіотико-нарративного векторів аналізу видається цілком можливим, ураховуючи те, що обидва підходи до інтерпретації художнього тексту, як це не парадоксально звучить, значною мірою подібні, оскільки вони: 1) ґрунтуються на системі кодів, що становлять основу відповідних інтерпретаційних стратегій; 2) розглядають значення як функцію досвіду людини; 3) налаштовані на пошук комплексної методики, яка могла б забезпечити доступ до прихованих текстових смислів. Водночас ці підходи істотно відрізняються один від одного в кожному із зазначених пунктів. Так, вони зорієнтовані на коди з принципово різними домінантами й обмеженнями: семіотичний підхід – на культурно навантажені, інтертекстуальні коди [8, р. 16], у той час як когнітивний – на тілесно-емпіричні коди, пропущені крізь фільтр відповідної культури [6, р. 14]. Крім того, також задіяні інтерпретативні стратегії побудови й інтерпретації тексту – комунікативні в межах семіотико-нарративного підходу і ментальні у рамках підходу когнітивно-поетологічного. Системи цих кодів порізно структуровані всередині художнього тексту. Якщо його семіотична організація передбачає взаємодію лінійності й пошаровості, то в когнітивному плані художній текст організований переважно за мережовим принципом. Значення у межах семіотико-нарративного підходу є функцією соціального і персонального досвіду людини, у той час як когнітивний підхід тлумачить значення як функцію культурно модифікованого тілесного (переважно сенсомоторного) досвіду, який укорінене і генетично [Там само, р. 29]. І наостанок, семіотичний і когнітивно-концептуальний метаметоди включають до себе різні інтерпретаційні складники.

Так, на думку Р. Шоулза, семіотико-нарративний метаметод охоплює три компоненти [8, р. 87]: 1) граматику художнього тексту Ц. Тодорова, спрямовану на виведення та фіксацію у відповідному записі оповідної структури, що тематизує текст за принципом символічної логіки в термінах пропозиції, яка включає акції (дії) та атрибуції (властивості), пов'язані з персонажами та сюжетом [Там само,

р. 87–92; 9]; 2) вербоцентричну риторичну художнього тексту Ж. Женетта, яка спирається на охудожнені дієслівні категорії часу (представленого як послїдовність оповїдї, частота і характер повторення епізодів, часова тривалість або швидкїсть оповїдї), способу дїї (манїфестованого як тип оповїдної перспективи та/або фокус бачення відстанї, що маркується деталїзацією розповїдї) і дїяча (фіксованого у форматї голосу) [4; 8, р. 92–99]; і 3) семїотику художнього тексту Р. Барта, де лексїї як значущї наративнї одиницї формують сукупнїсть смислотвірних кодів – проеретичного (коду дїй), герменевтичного (коду загадок), а також набору культурних, конотативних та символїчних кодів [3; 8, р. 99–104].

Метаметод когнїтивно-концептуального аналізу художнього твору мїстить щонайменше чотири позицїї [1, с. 77; 2, с. 380]: реконструкцїю кластерів концептуальних тропів; вїдстеження динамїки ментальних просторів у текстовїй тканинї; побудову домінантної мережї концептуальної інтеграцїї та окреслення ізотопїчних конфїгурацїй текстових елементів для конструювання ключових сенсорних образів, що сприяють, завдяки взаємодїї іконїчностї й куматоїдностї (хвильової динамїки), виникненню ефекту емоцїйного резонансу [1, с. 76 – 77] в художньому сприйняттї. Крім того, бїльшїсть творів малої прозової форми ґрунтуються на розмежуванні декїлькох можливих свїтів, переважно пов'язаних із персонажами, на перетинї та у взаємодїї яких вїдбувається рух сюжету і кристалїзацїя прихованих смислів. Тому когнїтивно-поетологїчний аналіз органічно включає в себе і методикку реконструкцїї можливих свїтів як частин текстового універсуму [7].

Зїставлення двох інтерпретацїй оповїдання Дж. Джойса «Eveline» [8, р. 105–109], проведених у термінах семїотико-нاراتивного та когнїтивно-поетологїчного аналізів, дозволяє говорити про очевидну комплементарнїсть цих пїдходів, яка поглиблює наше розуміння інтерпретованого твору, висвітлюючи новї, емерджентнї текстовї смисли. Так, послїдовне застосування процедур семїотико-нاراتивного аналізу, за Ц. Тодоровим, Ж. Женеттом та Р. Бартом, продемонстроване Шоулзом, дозволяє дїйти висновку про оповїдну домінанту твору як історїї паралїчу, де головна героїня як справжня мешканка Дубліна, скута догмами католицизму, не наважується змінити своє життя, залишаючись у станї емоцїйного, комунїкативного, семїотичного і, загалом, життєвого ступору [8, р. 90–104]. Про це свїдчить спирання в побудовї сюжету на стереотипне уявлення про дублінцїв як людей самотнїх або нещасливих у шлюбї, що упрозорує макропропозицїю оповїдання, виведена за тодорївським алгоритмом [Там само, р. 90]. Женеттївський ракурс інтерпретацїї акцентує в аналізованому оповїданнї на трьох основних параметрах: а) коливання у швидкостї й послїдовностї розповїдї; б) осциляцїї оповїдної перспективи та в) голосовї ефекти.

Так, показовим у планї першого параметру є протиставлення ініцїальної та завершальної сцен оповїдання, роздїлених часовим проміжком, так званим еліпсисом, як значущою паузою [Там само, р. 96]. Першїй із цих епізодів вводить базовий час розповїдї – вечір і нїч напередоднї запланованої втечї головної героїнї з Дубліна зї своїм коханим, волелюбним Франком – та мїркування про минуле й майбутнє всерединї базового часу, де думки про майбутнє весь час повертають Евелїн до минулого, пастка якого тримає героїню настїльки мїцно, що вона навїть втрачає вїдчуття теперїшнього [Там само, р. 94–95]. Порівняймо:

She sat at the window watching the evening invade the avenue. Her head was leaned against the window curtains and in her nostrils was the odour of dusty cretonne. She was tired.

[...] One time there used to be a field there in which they used to play every evening with other people's children. [...] Still they seemed to have been rather happy then. Her father was not so bad then; and besides, her mother was alive. That was a long time ago; [...]. Everything changes. Now she was going to go away like the others, to leave her home. [8, р. 105].

У цій першій сцені, незважаючи на постійні часові коливання, створюється відчуття, що час плине дуже повільно, на відміну від фінальної сцени на морському вокзалі, де фізично відчуваєш, як летять миттєвості і майбутнє нібито зливається з теперішнім. Евелін, відмовляючись в останню мить від свого кохання, знову втрачає відчуття часу, проте для неї відлік часу людського перетворюється на застиглість тваринного існування; порівняймо:

She stood among the swaying crowd in the station at the North Wall. He held her hand and she knew that he was speaking to her, saying something about the passage over and over again. [...] The boat blew a long mournful whistle into the mist. [...]

All the seas of the world tumbled about her heart. He was drawing her into them: he would drown her. She gripped with both hands at the iron railing. [...]

He rushed beyond the barrier and called to her to follow. [...] She set her white face to him, passive, like a helpless animal. Her eyes gave him no sign of love and or farewell or recognition. [8, p. 108–109]

Скориставшись впровадженням свого часу Ж. Женеттом розмежуванням параліпису (як утримання від читача інформації, яку він повинен знати, зважаючи на фокус оповіді) і паралепсису (як надання читачеві інформації, яка, зважаючи на фокус розповіді, не повинна бути доступною для нього/неї) [8, p. 97–98], погодимось, що розглядуване оповідання є значною мірою паралептичним; це досягається завдяки фіксованому внутрішньому фокусу, коли всі думки переломлюються крізь свідомість самої Евелін як людини з інтелектуально обмеженим розумом, що намагається впоратися зі складною життєвою і психологічною ситуацією [Там само, p. 98]. Це підкріплюється ефектом внутрішнього голосу – розповіддю від особи персонажа, якого подано як третю особу [Там само, p. 99].

Ієрархія бартівських кодів, що перетинаються між собою, кристалізує вилучені приховані смисли. Так, у термінах проеретичного коду, в межах якого всі дії та вчинки тлумачаться як такі, що їх можна закодувати, Евелін протягом усього оповідання в умовно реальному часі не робить жодного фізичного кроку. Із самого початку твору простежується чітка застиглість дій (*She sat, ... stood up, ...stood, ... gripped, ... set her face* і т.п.) героїні, що додатково тематизує конотативний код паралічу, або ступору. Цей код підсилюється монотонною структурою речень, згадкою про обіцянки, дані головною героїнею пресвятій Маргариті, яка була паралізована, і потужною культурною реалією, закодованою в тексті, – гріховністю намірів Евелін з позицій ірландського католицизму, що, по суті, не залишало їй жодного вибору в прийнятті рішень. Розгадка цієї реалії як основної причини відмови Евелін від втечі з коханим, так само як і символічні опозиції психосексуального і міфологічного характеру (сексуальне :: асексуальне, велелюбне безплідне, непізнане знайоме, майбутнє минуле тощо), становлять герменевтичний і символічний коди оповідання, виводячи читача у вертикальний контекст твору.

Проведений нами когнітивно-поетологічний аналіз (див. також [10]) додатково висвітлює нав'язливу присутність в оповіданні двох концептуальних схем – ОБМЕЖЕНОГО ПРОСТОРУ і ВМІСТИЩА, кристалізованих крізь протиставлення *дому (кімнати)* і *світу (вулиці)*, *минулого* і *майбутнього*, *звичного* і *незнайомого*, *насильства* і *свободи*, порівняймо:

a) Her time was running out but she continued to sit by the window, leaning her head against the window curtain, inhaling the odour of dusty cretonne. Down in the avenue she could hear a street organ playing. [8, p. 108]

If she went, to-morrow she would be on the sea with Frank, screaming towards Buenos Ayres. [8, p. 109];

б) It was hard work – a hard life – but now that she was about to leave it she did not find it a wholly undesirable life. [8, p. 107]

She stood up in a sudden impulse of terror. Escape! She must escape! Frank would save her. He would give her life, perhaps love, too [8, p. 108].

Ці опозиції окреслюють кордони між двома світами – тим, що центрується навколо Евелін, її батьків, запиленого будинку, що є своєрідною тюрмою (*Home! She looked around the room, reviewing all its familiar objects which she had dusted once a week for so many years, wondering where on earth all the dust came from* [8, p. 105]), і тим, що його персоналізує моряк Френк з його любов'ю до свободи, моря, кіно, музики, пісень, радощів життя – *Frank was very kind, manly, open-hearted. [...] He was fond of music and sang a little. [...] He had tales of distant countries* [8, p. 107]. Межею між цими світами є жорсткий світ обмежень, пов'язаний із сімейними та релігійними традиціями, що їх уособлює передусім батько головної героїні: *Of course, her father had found out the affair and had forbidden her to have anything to say to him* [8, p. 107].

Такі протиставлення стають ще виразнішими на тлі контрастування ЖИТТЯ ЯК ВОДНОГО ПРОСТОРУ / РУХУ / НЕОБМЕЖЕНОСТІ У ПРОСТОРИ, що асоціюється з Френком, та СМЕРТІ ЯК ПИЛІУ / НЕРУХОМОСТІ / ЗНАХОДЖЕННЯ У ЗАМКНеному ПРОСТОРИ, що асоціюється з Евелін (навіть фоносемантично), підкріплюючи класичний семіотико-нарративний аналіз твору подвійною домінантою смерті й страху, де амбівалентність слова «change» (зміна) у ключовій фразі *Everything changes* (Все змінюється) [8, p. 105] відсилає як назад, до згадки про тих, хто помер або далеко, так і вперед, до можливого від'їзду Евелін, її втечі з дому, щоб стати щасливою, породжуючи у такий спосіб додатковий смисловий відтінок і даючи поштовх до нового, емерджентного смислу: **Якщо ви боїтеся змінити своє життя на краще, воно зміниться на гірше.**

Отже, інтеграція різних підходів до аналізу художнього тексту як крок до формування метаметоду його тлумачення може набувати чіткіших абрисів, якщо послідовно застосовані методи та методики спираються на сутнісні подібності у принципах побудови інтерпретаційних стратегій та процедурах реконструкції прихованих текстових смислів.

Бібліографічні посилання

- 1. Воробйова О. П.** Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях / О. П. Воробйова // Мова. Людина. Світ: до 70-річчя проф. М. П. Кочергана : зб. наук. ст.; відп. ред. О. О. Тараненко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 72–86.
- 2. Воробьёва О. П.** Художественная семантика: когнитивный сценарий / О. П. Воробьёва // С любовью к языку : сб. науч. тр., посвященный Е. В. Кубряковой. – М., Воронеж : ИЯРАН, ВГУ, 2002. – С. 379–384.
- 3. Barthes R.** *S/Z* / Roland Barthes; transl. by Richard Miller. – NY: Hill Wang, 1974. – 271 p.
- 4. Genette G.** *Narrative Discourse: an essay in method* / Gerard Genette : [transl. by Jane E. Lewin]. – Ithaca: Cornell University Press, 1980. – 285 p.
- 5. Joyce J.** *Eveline* / James Joyce // Scholes R. *Semiotics and Interpretation*. – New Haven and London: Yale University Press, 1982. – P. 105–109.
- 6. Lakoff G. and M. Johnson.** *Metaphors We Live By* / George Lakoff and Mark Johnson. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
- 7. Ryan M.-L.** *Possible-world theory* / Marie-Laura Ryan // *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory* : [eds. David Herman, Manfred Jahn and Marie-Laura Ryan]. – P. 446–450.
- 8. Scholes R.** *Semiotics and Interpretation* / Robert Scholes. – New Haven and London: Yale University Press, 1982. – 161 p.
- 9. Todorov Tz.** *The Poetics of Prose* / Tzvetan Todorov : [transl. by Richard Howard]. – Ithaca: Cornell University Press, 1977. – 260 p.
- 10. Vorobyova O.** *Interpreting Joyce's «Eveline»: Semiotic and cognitive approaches compared* / Olga Vorobyova // *The 24th Annual Conference of Poetics and Linguistics Association (PALA 2004): Book of Abstracts* / New-York University, July 25–28. – New York: NYU, 2004. – P. 51.